

Znaczenie porady farmaceuty w procesie samoleczenia się pacjentów

Magdalena Waszyk-Nowaczyk¹, Marek Simon²

¹ Katedra i Zakład Technologii Postaci Leku, Pracownia Farmacji Praktycznej, Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu

² Katedra i Zakład Patofizjologii, Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu

Adres do korespondencji: Magdalena Waszyk-Nowaczyk, Katedra i Zakład Technologii Postaci Leku, Pracownia Farmacji Praktycznej, Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, Collegium Stomatologicum, ul. Bukowska 70, 60-812 Poznań, e-mail: mwaszyk@ump.edu.pl

The meaning of pharmaceutical counseling in self-treating society

According to the last few years the increase of OTC acquiring in pharmacies is noticed. Patient have become increasingly empowered to know more about their disease conditions and feel more confident about self-treating their illness. Taking OTC drugs without any control can be very dangerous for most of ill, because very often they don't have a knowledge about mechanism of action and application of a drugs. Patient need to know that every drug used in wrong dose can cause side effects or no treatment result. The patient education is very important and gives the basis to implement pharmaceutical care in Poland. The pharmacist becomes the crucial person in self-treatment decisions made by patients.

Keywords: pharmacist advice, self-treatment, OTC drug, community pharmacy.

© Farm Pol, 2009, 65(11): 772-774

Osoby chore od zawsze były świadome ważności funkcji spełnianych przez apteki oraz wielkiej odpowiedzialności aptekarzy dbających o zdrowie społeczeństwa [1]. W 80. latach XX wieku w światowym systemie opieki zdrowotnej pojawił się termin opieki farmaceutycznej, która jest odpowiedzialnym zapewnieniem prawidłowej farmakoterapii, mającym na celu uzyskanie określonych wyników, poprawiających lub przywracających jakość życia pacjenta. Jest to proces terapeutyczny polegający na współpracy farmaceuty z pacjentem i lekarzem, którego celem jest zapobieganie lub identyfikowanie i rozwiązywanie problemów związanych z lekiem i ze stanem zdrowia. Według Międzynarodowej Federacji Farmaceutycznej (FIP) w ramach opieki farmaceutycznej nie ma zasadniczych różnic w roli aptekarza

w odniesieniu tak do leków dostępnych na receptę, jak i leków OTC [2].

W Polsce w ostatnich latach nastąpiły zmiany społeczno-gospodarcze, które objęły również służbę zdrowia, w tym apteki. Oprócz pozytywnych aspektów, takich jak bardzo dobre zaopatrzenie czy bogaty asortyment, zmiany te przyczyniły się także do pogorszenia sytuacji części aptek, poprzez nasilenie niezdrowej konkurencji. Agresywna reklama, łamanie prawa farmaceutycznego, a nawet „dumping cenowy” dominują bardzo często nad fachową poradą. Czyni to z części aptekarzy głównie przedsiębiorców, których zasadniczym celem jest osiągnięcie przychodu niezbędnego dla utrzymania apteki. Konkurencyjność aptek powinna jednak polegać głównie na wysokich kwalifikacjach magistrów farmacji, a jako cel najwyższy powinno być stawiane dobro pacjenta, zdrowie oraz jego komfort psychiczny. Apteka jako placówka ochrony zdrowia, w której osoby odpowiednio wykształcone świadczą usługi farmaceutyczne, nie może być ukierunkowana jedynie na przynoszenie zysków. Aptekarz nie powinien być odbierany jako sprzedawca, a bardziej jako osoba wykonująca zawód zaufania publicznego, co podlega nie tylko szczegółowym normom prawnym, ale również zasadom etyki i deontologii zawodowej. Z tych powodów apteki, jako miejsca szczególnego, nie należy traktować na równi z innymi podmiotami gospodarczymi.

Farmaceuta jest często pierwszą osobą, do której zwraca się pacjent z problemem zdrowotnym, ponieważ w dobie reformy systemu opieki zdrowotnej kontakt z lekarzem jest utrudniony m.in. ze względu na ograniczoną ilość środków finansowych. Aptekarz jest również ostatnim członkiem zespołu służby zdrowia,

z którym pacjent kontaktuje się przed podjęciem decyzji o rozpoczęciu stosowania przepisanego leku. Zadaniem aptekarza powinno być zatem uczestnictwo w czynnościach i projektach mających na celu dbałość o zdrowie pacjenta, zwłaszcza na polu promocji zdrowia i prewencji chorób, odnotowywania i oceny działań niepożądanych w stosowanej terapii oraz poradnictwo dla pacjentów [3, 4].

W ostatnich latach jednym z zasadniczych elementów zakresu działalności aptek stała się sprzedaż leków OTC. Określenie „Over The Counter” oznacza w dosłownym tłumaczeniu – ponad ladą. Są to leki, których bezpieczeństwo stosowania jest wystarczająco dobrze potwierdzone, a prawidłowa aplikacja jest łatwa dla każdej osoby. Nie bez znaczenia jest też to, aby lek mógł być stosowany w powszechnie występujących, łatwych do samodzielnego zdiagnozowania chorobach, niewymagających długotrwałego leczenia [5]. Z roku na rok zwiększa się liczba preparatów przeznaczonych do samoleczenia, czyli wydawanych bez recepty. Leki te są sprzedawane w aptece ze 100% odpłatnością [6]. Najczęściej kupowane są leki na przeziębienie, kaszel oraz preparaty przeciwbólowe. Wykazano, że obecnie przy wyborze leków OTC, częściej niż przed dwoma laty, Polacy zdają się na pomoc farmaceuty. Jeśli dolegliwości nie mijają w ciągu trzech dni, a zwłaszcza gdy nasilają się, trzeba zasięgnąć porady lekarza [7]. Ogromna ilość dostępnych na rynku preparatów wydawanych bez recepty sprawia, że pacjent zwykle samodzielnie nie jest w stanie wybrać spośród nich tego najlepszego dla siebie, więc poszukując odpowiedniej terapii, zwraca się o pomoc do profesjonalistów. Z oczywistych względów apteka jest miejscem, do którego udaje się po pierwszej poradzie [8].

Z sondaży wynika, że w ostatnich latach zmieniają się oczekiwania pacjentów w stosunku do farmaceutów. Związane jest to między innymi z unikaniem czasochłonnych lub kosztownych wizyt u lekarza. Pacjenci mają świadomość tego, że równie skuteczną pomoc są w stanie uzyskać od farmaceuty [9]. Może to być między innymi efekt uwzględnienia w reklamach oraz ulotkach leków adnotacji o konieczności konsultacji z lekarzem lub farmaceutą przed zażyciem leku. Chorzy oczekują, by z dużej ilości dostępnych na rynku leków farmaceuta wybrał odpowiedni – ten, który pomoże pacjentowi szybko powrócić do zdrowia i uniknąć choroby w przyszłości [10].

Farmaceuta podczas wydawania leku OTC musi upewnić się, co do prawidłowości postawionej przez pacjenta autodiagnozy i doboru preparatu. Pomaga także w procesie diagnozowania oraz dobiera najlepszy z dostępnych na rynku lek na podstawie kryteriów dotyczących bezpieczeństwa, skuteczności i opłacalności stosowania. Przekazuje informacje dotyczące zasad przygotowania, stosowania i dawkowania leku, a w razie konieczności przypomina pacjentowi o skonsultowaniu swoich objawów z lekarzem [5].

Do wydania bez recepty dopuszczone są zwykle produkty lecznicze, których bezpieczeństwo stosowania zostało poznane. Jednak farmaceuta musi zakładać, że przeciętny pacjent nie posiada wiedzy, która gwarantowałaby mu przeprowadzenie swojego leczenia w sposób skuteczny i bezpieczny. Dlatego proces edukacji pacjenta ma duże znaczenie. Dobra znajomość źródeł informacji o leku, postępowanie się nimi oraz umiejętności krytycznej oceny informacji, a także skuteczna komunikacja z pacjentami i lekarzami są ważnymi, ale nie jedynymi elementami, które mogą pomóc w zmianie roli zawodowej farmaceuty i rozwoju tej profesji w kierunku zawodu klinicznego. Aby rozmowa z pacjentem była skuteczna, farmaceuta musi z jednej strony mieć dużą i aktualną wiedzę dotyczącą leków, z drugiej umiejętności przekazywania tej wiedzy w sposób jasny i zrozumiały dla pacjenta.

Farmaceuci są grupą zawodową mającą najlepszy wgląd we wszystkie leki przyjmowane przez pacjenta w opiece ambulatoryjnej. Mogą zapobiegać działaniom i zdarzeniom niepożądanym, zanim takowe nastąpią. Chorzy bowiem uczęszczają do wielu różnych lekarzy, co wobec stosunkowo łatwego dostępu do specjalistów sprawia, że są narażeni na ryzyko polipragmazji. Pacjenci chętnie zgłaszają działania niepożądane i wątpliwości dotyczące przyjmowanych leków farmaceucie [8], wiedząc, że zawsze otrzymają odpowiedź na pytanie, które dotyczy problemów zdrowotnych czy przyjmowanych leków [11]. Dodatkowo aptekarze pomagają chorym w wyborze najbardziej wskazanego dla ich dolegliwości preparatu OTC [12].

Porada aptekarska to praktyczna działalność zawodowa farmaceuty, która ma na celu udzielanie zainteresowanej osobie w aptece rad i wskazówek dotyczących profilaktyki zdrowia i stosowania w samoleczeniu najwłaściwszych środków farmaceutycznych dostępnych bez recepty. Udzielić porady, wskazać sposób postępowania w niedyspozycji zdrowotnej, doradzać użycie jakiegoś leku, to niezwykle odpowiedzialność zawodowa, prawna i moralna. Pacjent w aptecę po przedstawieniu swojego problemu zdrowotnego powinien uzyskać od farmaceuty właściwą informację oraz pomoc. Aptekarz na podstawie swoich kwalifikacji, wiedzy, doświadczenia i umiejętności może zalecić natychmiastowe udanie się do lekarza, może ostrzec przed zastosowaniem określonego leku i zamiast niego wydać inny, bardziej odpowiedni, wreszcie może doradzić pacjentowi nieprzyjmowanie leku OTC lub całkiem inną metodę postępowania lub leczenia [13]. Według art. 9 Kodeksu Etyki Aptekarzy RP farmaceuta zobowiązany jest do udzielania fachowej, jednakowo troskliwej pomocy wszystkim zwracającym się o nią osobom oraz niezbędnym porad w doborze leków niewymagających recepty lekarskiej [14].

Przedmiotem samoleczenia mogą być m.in.: przeziębienia, grypa, kaszel, ból gardła, nawracający katar uczuleniowy, owrzodzenia ust, niestrawność (łącznie ze zgagą), zaparcia, wymioty i biegunki, hemoroidy, oparzenia słoneczne, ból łagodny do umiarkowanego (ból głowy, mięśni, zębów), łagodne do umiarkowanych problemy skórne i wiele innych [13]. W praktyce aptecznej najbardziej namacalnym przejawem prób samoleczenia jest kupowanie przez pacjenta jednorazowo kilku preparatów, które mają inną nazwę, jednak ich skład jest taki sam lub bardzo zbliżony. Przykładem może być nieświadome dawkowanie kilku preparatów, które zawierają w swym składzie fenylefrynę – agonistę receptorów α_1 -adrenergicznych, wywołującą zwężenie naczyń krwionośnych i zmniejszenie obrzęku błony śluzowej nosa. Fenylefryna jest niebezpieczna dla osób z nadciśnieniem, chorobami serca i nerek, a w połączeniu np. z lekami β -adrenolitycznymi może powodować przełom nadciśnieniowy [15].

Wśród leków dostępnych bez recepty największą grupę kupowanych leków OTC stanowią środki przeciwbólowe, a dokładniej niesteroidowe leki przeciwzapalne (NLPZ) [16, 17]. Do grup leków zagrożonych największym ryzykiem poważnych interakcji z NLPZ należą m.in.: inne leki z tej grupy, w tym salicylany (w wysokich dawkach), leki hamujące krzepnięcie krwi, lit, metotrekstat, tiklopidyna, wkładki wewnątrzmaciczne. Poza tym zaleca się zwracanie szczególnej uwagi na interakcje między NLPZ a lekami obniżającymi ciśnienie tętnicze krwi, kortykosteroidami, glikozydami naparstnicy (z ibuprofenem), interferonem α , analogami prostoglandyn, lekami trombolitycznymi [17, 18].

Pacjent, zażywając leki w nadmiernych ilościach musi zdawać sobie sprawę z tego, że każda substancja chemiczna jest obciążona działaniem niepożądanym. Szkodliwe skutki na ogół odkładają się w czasie, czyniąc tym większe szkody. Pacjent musi mieć świadomość, że prawidłowy efekt farmakologiczny, skuteczność działania leku oraz jego dobra tolerancja zależą od prawidłowego dawkowania leku. Każdy lek zastosowany w nieprawidłowej dawce może wywierać działanie toksyczne, bądź pozostać bez efektu. W takich sytuacjach konieczne jest by farmaceuta zasygnalizował pacjentowi, że wiele leków OTC posiada podobny skład, a niektóre z nich także specjalne zalecenia dotyczące przyjmowania ich z pożywieniem, jak i obostrzenia związane ze stosowaniem u kobiet w ciąży, matek karmiących, osób w podeszłym wieku i dzieci.

Informacje zdrowotne są tematami, które interesują wszystkich, niezależnie od płci, wieku i stopnia wykształcenia. Łatwy dostęp i mnogość informacji pojawiająca się w środkach masowego przekazu

powodują, że społeczeństwo z jednej strony jest lepiej poinformowane o kwestiach zdrowotnych i dostępnych nowych technologiach medycznych (w tym o lekach), a z drugiej strony podlega dezinformacji ze względu na coraz trudniejsze wyłowienie z nawału informacji tych, które są wiarygodne, sprawdzone i powstają w oparciu o uznane źródła medyczne i farmaceutyczne [14]. Farmaceuta ma do spełnienia ogromną rolę w zakresie informowania o leku oraz ostrzegania przed nadmiernym przyjmowaniem preparatów OTC, zwłaszcza w połączeniu ze stosowaną farmakoterapią przepisaną przez lekarza. Aptekarz staje się kluczowym ogniwem w podejmowaniu decyzji o samoleczeniu się pacjentów, który to problem zaczyna pojawiać się w Polsce w coraz większym zakresie [19, 20].

Otrzymano: 2009.08.04 · Zaakceptowano: 2009.08.29

Piśmiennictwo

1. Roeske W. Polskie apteki. Wrocław: Ossolineum, 1991.
2. Oświadczenia dotyczące norm zawodowych. Opieka farmaceutyczna. Farmacja Polska. 2000, 56(13): 668–669.
3. Woś-Ponczek M., Drozd M., Kijewska A.: Wizerunek aptek w województwie lubelskim. Farmacja Polska. 2004, 60(7): 320–325.
4. Suska M.: Aptekarz to brzmi dumnie. Aptekarz Polski. 2006, 5–7(1): 13–14.
5. Ulatowska-Szostak E.: Opinie pacjentów (klientów aptek) na temat wybranych zagadnień związanych z poza-apteczną sprzedażą leków OTC. Problemy Higieny i Epidemiologii. 2008, 89(2): 264–268.
6. Martyniuk P., Drozd M., Woś-Ponczek M.: Apteka w oczach pacjenta – analiza pacjentów lubelskich aptek. Farmacja Polska. 2005, 61(14): 658–663.
7. Brzozowska Z., Ostrowska E.: Z apteki do apteczki. Gazeta farmaceutyczna. Tom 8, nr 201, 10–12.
8. Skowron A., Brandys J.: Rola farmaceutów w edukacji pacjentów. Czasopismo Aptekarskie. 2008, 10(178): 16–22.
9. Dulian K., Skrabalak M., Kamiński R., Stożkowska W.: Edukacyjna rola farmaceuty w farmakoterapii w świetle opinii pracowników aptek i pacjentów. Farmacja Polska. 2003, 59(17): 792–794.
10. Kostecki Ł.: Dodatkowa porada. www.akademiafarmaceuty.com (stan z 01.07.2009, godzina 13: 00).
11. Assemi, M., Torres, N.M., Tsourounis, C., Kroon L.A., McCart, G.M.: Assessment of online consumer „Ask Your Pharmacist” service. The Annals of Pharmacotherapy. 2002, 36(5): 787–792.
12. Rej l., Sosnowska-Smogorzewska L.: Farmaceuta doradza, ale decyduje lekarz. <http://www.pulsmedycyny.com.pl> (stan z 01.07.2009, godzina 13: 00).
13. Moska D.: Porady aptekarskie i farmakologiczne w samo leczeniu. Farmacja Polska. 1999, 55(6): 310–315.
14. Zygadło E.: Znaczenie informacji o leku i komunikacji z pacjentem w działalności apteki. Czasopismo Aptekarskie. 2008, 11(179): 32–36.
15. Klimek-Wierzbicka P.: Polak leczy się sam. Manager Apteki. 2009, nr 2, 8–9.
16. Murmyło M.: Dostępność leków OTC sprzyja samo leczeniu. <http://www.pulsmedycyny.com.pl/index/archiwum/4307> (stan z 1.07.2009, godzina 13: 00).
17. Wieczorowska-Tobis K., Grzeškowiak E.: Bezpieczeństwo pacjenta. Czasopismo Aptekarskie. 2008, 5(173): 10–13.
18. Izbicka M.: NLPZ a nadciśnienie. Manager Apteki. 2008, nr 10, 22.
19. Simon M., Waszyk-Nowaczyk M.: Evaluation of the pharmacist role in the health care system based on the patient’s survey in the community pharmacies. 5th German-Polish Symposium “New Challenges for Pharmaceutical Sciences”. (Poznań, 15–16 Maj 2009). Poznań, 2009, 61.
20. Simon M., Waszyk-Nowaczyk M.: Factors influencing patient’s choice of OTC (over the counter) drugs in the community pharmacy. 5th German-Polish Symposium “New Challenges for Pharmaceutical Sciences” (Poznań, 15–16 Maj 2009). Poznań, 2009, 60.